

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
İQTİSADİYYAT İNSTİTUTU

Əlyazması hüququnda

ƏHMƏDOVA TƏRANƏ MÜTƏLLİM QIZI

NEFTQAZÇIXARMADA İNVESTİSIYA PROSESİNİN
İDARƏ EDİLMƏSİNİN TƏŞKİLATI - İQTİSADI
MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

İxtisas: 5312.01 - “Sahə iqtisadiyyatı”

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya işinin

A V T O R E F E R A T I

BAKI-2016

Dissertasiya işi Sumqayıt Dövlət Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Qənimət Əsəd oğlu Səfərov

Rəsmi opponetlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Müşfiq Cəmil oğlu Atakişiyev

iqtisad elmləri namizədi, dosent
Veronika Tapdıq qızı Məhərrəmovə

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi
İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutu

Dissertasiya işinin müdafiəsi 27 may 2016-cı ildə saat 14⁰⁰-da AMEA İqtisadiyyat İnstitutunda fəaliyyət göstərən D.01.181 dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ. 1143, Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti 115, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu.

Dissertasiya işi ilə AMEA-nın Mərkəzi Kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat 20 aprel 2016-cı ildə göndərilmişdir.

D.01.181 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, iqtisad üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent

F.Q.Musayeva

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı: Müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası durmadan dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya edir. Ölkədə aparılan məqsədyönlü iqtisadi islahatlar, yeni iqtisadi institutların yaranması, sənaye müəssisələrinə, o cümlədən neft sənayesinə yaradılan şərait respublikada bazar iqtisadiyyatının inkişafını təmin etmişdir.

Neftqazıxarma sənayesi həm keçmiş ittifaq, həm də müstəqillik vaxtında ölkə iqtisadiyyatının “lokomotivi” rolunu oynayır. Keçən əsrin 80-ci illərinin sonunda Azərbaycan neft sənayesinə göstərilən ögey münasibət, bu sahənin inkişafında bir durğunluq yaratmışdır. Bu durğunluq müstəqilliyimizin ilk illərində özünü daha qabarıq göstərməyə başladı. Belə ki, keçmiş ittifaq respublikaları ilə ənənəvi əlaqələrin kəsilməsi, mövcud bazarların itirilməsi, ölkədə mövcud olan qeyri-sabitlik və s. başqa sahələr kimi bu sahənin də işini mürəkkəbləşdirdi.

Ulu öndər, Ümummilli Lider H.Əliyevin yenidən qayıdışı bu mürəkkəbliklərin həllində müsbət rol oynadı. Belə ki, uzunmüddətli idarəçilik təcrübəsinə malik bir insan üçün “haradan başlamalı” sualına birmənalı cavab kimi “neft sənayesi” seçildi. Buna səbəb kimi aşağıdakıları göstərmək olar: neft sənayesindəki mövcud infrastruktur, güclü kədr potensialının olması, ölkənin böyük miqdarda karbohidrogen ehtiyatlarına malik olması. Bütün bunlar ölkə iqtisadiyyatının dirçəldilməsi üçün neft sənayesinin prioritet istiqamət kimi seçilməsini, 1994-cü ildə “Əsrin müqaviləsi” ilə başlayaraq, sonradan onlarla neft müqavilələrinin bağlanması şərtləndirdi.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin “Azneft” İstehsalat Birliyi tərəfindən istismar edilən yataqlarda hər il yüzlərlə layihə həyata keçirilir. Layihələrin iqtisadi qiymətləndirilməsi müstəqillik illərinə qədər keçmiş ittifaqın qəbul etdiyi “Reqlamentə” əsaslanırdı. Lakin bazar münasibətləri şəraitində bundan istifadə etmək mümkün deyildir. Çünki bu reqlament ən başlıcası “pulun müvəqqəti dəyəərə malik olmasını” qəbul etmir, riski demək olar ki, nəzərə almırdı. Bütün bunlar bazar iqtisadi münasibətlərinin prinsiplərinə ziddir və layihələrin iqtisadi qiymətləndirilməsində dünya təcrübəsində sınaqdan çıxmış metod və üsullardan istifadə olunmalıdır.

Bu, nəinki xarici investisiyaların, həmçinin daxili investisiyaların iqtisadi qiymətləndirilməsində də istifadə edilməlidir ki, bu da müəyyən proseslərin həyata keçirilməsini zəruri edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın neftqazçıxarma sənayesində müəssisənin idarə edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmləri, bu investisiya prosesində riskin iqtisadi qiymətləndirilməsi, müəssisənin innovasiyalı inkişafının idarə edilməsi və qərarların qəbulu tam şəkildə ayrıca tədqiq edilməmişdir.

Bütün bunlar neftqazçıxarmada daxili investisiya qoyuluşu proseslərinin idarə edilməsinə və qərarların qəbul edilməsinə bir daha nəzər yetirilməsinə, onun təkmilləşdirilməsi istiqamətində təkliflərin hazırlanmasına işarə edir ki, bu da seçilən mövzunun aktuallığına dəlalət edir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi: Investisiya və onun nəzəri-metodoloji məsələləri, neftqaz sənayesində investisiya prosesinin idarə edilməsi və s. bir sıra xarici ölkə alimlərinin: A.Tompson, D.Fermbi, A.Damodaran, B.Berens, P.M.Xavaranski, A.F.Andreev, V.D.Zubareva, V.F.Dunaev, V.Livşits, İ.A.Blank, İ.M.Volkov, L.N.Zavlin, V.Y.Ələkbərov, A.B.İdrisov və başqalarının elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır.

Respublikamızda neft sənayesinin texniki və texnoloji problemləri, onların həlli Ə.N.Əlixanov, Ə.C.Əmirov, M.A.İsgəndərov, Ə.Ə.Əlizadə, A.X.Mirzəcəzadə və başqalarının elmi əsərlərində tədqiq edilmişdir.

Neft sənayesinin Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatında rolu, onun təşkilati-iqtisadi və idarəetmə aspekti akademiklər A.A.Nadirov və Z.Ə.Səmədzadə, Ə.X.Nuriyev, A.V.Musayev, T.N.Əliyev, Q.Ə.Səfərov, M.C.Atakişiyev, R.M.Əliyev, E.M.Hacızadə, A.S.İsayev, S.M.Qasimov, G.Z.Yüzbaşova, V.M.Vəliyev, M.A.Məmmədov və s. əsərlərində öz əksini tapmışdır.

Tədqiqat mövzusunun məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi neftqazçıxarmada daxili (müəssisənin) investisiya prosesini, onun idarə edilməsi məsələlərini tədqiq etmək, idarəetmənin təşkilati-iqtisadi mexanizmini təkmilləşdirmək məqsədilə elmi cəhətdən əsaslandırılmış konkret təklif və tövsiyələr işləyib hazırlamaqdan ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulmuş və həll edilmişdir:

- investisiyanın idarə edilməsinin metodoloji əsaslarının tədqiq edilməsi;

- investisiya cəlbediciliyini təyin edən amillərin müəyyən edilməsi, neftqazçıxarma səciyyələndirən xüsusiyyətlərin aşkar edilməsi;
- neftqazçıxarma və investisiya qoyuluşunun vəziyyətinin təhlil edilməsi və inkişaf perspektivlərinin müəyyən edilməsi;
- layihələrinin qiymətləndirilməsi meyarlarının müəyyən edilməsi və onların səciyyəvi xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsi;
- neftqazçıxarmada texnoloji dəyişikliyin investisiya təminatının müəyyən edilməsi və onun təcrübi reallaşdırılmasının tədqiqi;
- investisiya layihələrində risklərin qiymətləndirilməsi metodologiyasının işlənməsi və risk matrisinin qurulması;
- müəssisələrin innovasiyalı inkişafı və investisiya layihələri üzrə qərarların qəbulu üçün yanaşmanın reallaşdırılması;
- investisiya fəaliyyətinin idarə edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində təkliflərin hazırlanması.

Tədqiqatın obyektini kimi Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin (ARDNŞ) strukturuna daxil olan neftqazçıxarma müəssisələri seçilmişdir.

Tədqiqatın predmetini neftqazçıxarmada Neft Şirkətinin öz vəsaitləri hesabına reallaşan investisiya layihələrində prosesin idarə edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasını xarici və ölkə iqtisadçı alimlərinin investisiya və onun idarə edilməsinə həsr edilmiş elmi tədqiqat işləri təşkil edir. Dissertasiya işi yazılarkən Azərbaycan Respublikasının qanunlarından, Respublika Prezidentinin fərmanlarından, hökumətin qərar və sərəncamlarından, direktiv və normativ sənədlərdən, habelə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin məsələ ilə bağlı qəbul etdiyi sənədlərdən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın metodu kimi, müqayisə, iqtisadi statistik təhlil, analitik üsullar, diskontlaşdırma üsullarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin, Dövlət Neft Şirkətinin, “Neftqazəlimtədqiqatlayihə” İnstitutunun məlumatları təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yenilikləri aşağıdakılardır:

- neftqazçıxarmada texnoloji dəyişikliyin investisiya təminatı və onun reallaşdırılması modeli təklif edilmişdir;
- riskin idarə edilməsinin ümumi modeli, investisiya layihəsi proseslərində risklərin kəmiyyət qiymətləndirilməsi və risklər matrisi verilmişdir;

- konkret neftqazçıxarma müəssisəsinin təmsalında innovasiyalı inkişaf və investisiya layihələri üzrə iqtisadi qərarların qəbulu yanaşması təklif edilmişdir;

- neftqazçıxarmada daxili investisiyanın cəlb edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmi və onun reallaşma üsulları təklif edilmişdir.

Tədqiqat işinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti: Dissertasiya işinin əsas müddəalarından, elmi əsaslandırılmış nəticə və təkliflərdən istifadə, neftqazçıxarmada yerinə yetirilən investisiya siyasətinin səmərəliliyinin artırılmasına, infrastrukturun, innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsinə imkan yaradır.

Dissertasiyada irəli sürülən təklif və tövsiyələr neftqazçıxarmada Neft Şirkətinin daxili investisiyalarının reallaşdırılması layihələrinin həyata keçirilməsində, bu sahədə iqtisadi qərarların qəbulunda, habelə elmi tədqiqat işlərində, tədris prosesində və s. istifadə oluna bilər.

Tədqiqat nəticələrinin aprobeşiyası. Dissertasiyanın ayrı-ayrı müddəaları və işdə irəli sürülən əməli təkliflər və tövsiyələr haqqında müxtəlif aşağıdakı konfranslarda məruzə edilmişdir:

Dissertasiya işinin strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflər, eləcə də istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Tədqiqat işi 141 səhifə həcmindədir. İşdə 19 cədvəl və 8 şəkilədən istifadə edilmişdir.

Dissertasiya işinin mündəricatı

Giriş

Fəsil I. Neftqazçıxarmada investisiyanın idarə edilməsinin nəzəri-metodoloji aspektləri

1.1. Neft-qaz hasilatında investisiya qoyuluşunun idarə edilməsinin nəzəri əsasları

1.2. Neft-qaz hasilatında investisiya qoyuluşunun və onun təşkilati-iqtisadi mexanizminin öyrənilməsinə metodoloji yanaşma

Fəsil II. Azərbaycanca neft-qaz hasilatında daxili investisiya qoyuluşunun idarə edilməsinin müasir vəziyyətinin təhlili və layihələrin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi

2.1. Neftqazçıxarmada investisiya qoyuluşunun idarə edilməsi və onun müasir vəziyyətinin təhlili

2.2. Neftqazçıxarmada investisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi meyarları və onların səciyyəvi xüsusiyyətləri

2.3. Neftqazçıxarmada texnoloji dəyişikliyin investisiya təminatı və onun qiymətləndirilməsi

Fəsil III. Azərbaycanın neftqazçıxarma sənayesində layihələrin reallaşdırılmasında risklərin qiymətləndirilməsi və investisiya prosesinin idarə edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsi

3.1. İnvestisiya layihələrində risklərin qiymətləndirilməsi

3.2. Neftqazçıxarma müəssisələrinin innovasiyalı inkişafı və investisiya layihələri üzrə iqtisadi qərarların qəbulu

3.3. İnvestisiya fəaliyyətinin idarə edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsi

Nəticə və təkliflər

İstfadə edilmiş ədəbiyyat

Əlavələr

MÜDAFİƏYƏ TƏQDİM EDİLƏN ƏSAS ELMİ MÜDDƏALAR

1. Neftqazçıxarmada texnoloji dəyişikliyin investisiya təminatı və onun reallaşdırılması modeli təklif edilmişdir.

Neft sənayesində reallaşdırılan texnoloji dəyişikliyə investisiya qoyuluşunun iqtisadi əsaslandırılması verilmişdir. Məsələ burasındadır ki, bu layihə ilk dəfə açıq dənizdə neft yataqlarını istismar edən “Neft Daşları” neftqazçıxarma idarəsində həyata keçirilir. Belə ki, bu neftqazçıxarma idarəsində istismar edilən “Neft Daşları” yatağında çıxarıla bilən xeyli neft ehtiyatları mövcuddur. Burada sınaqdan “yaxşı” çıxmış mədəndaxili infrastruktur vardır. Qalıq çıxarıla bilən neft ehtiyatlarının mənimsənilməsi üçün “Neft Daşları” yatağında dərin dəniz özülündə (DDÖ) əlavə dörd istismar quyusunun qazılması üçün yenidən qurulması obyektinin layihələndirilməsi və reallaşdırılmasına investisiya qoyuluşunun texniki-iqtisadi əsaslandırılması həyata keçirilmişdir. Bu məqsədlə layihənin konstruktiv, texnoloji, ətraf mühitin mühafizəsi və obyektin iqtisadi qiymətləndirilməsi tədqiq edilmişdir. Bu layihə həmçinin daxili investisiya hesabına reallaşdırılır. Layihə hal-hazırda qüvvədə olan normativ sənədin tələb və qaydalarına riayət etməklə işlənmişdir.

“Neft Daşları” yatağında DDÖ-nün əlavə dörd istismar quyusunun qazılması üçün yenidən qurulması layihəsinin texniki-iqtisadi əsaslandırılması Beynəlxalq təcrübədə qəbul olunmuş metodikaya əsasən yerinə yetirilmişdir. Bu metodikanın məğzi, meyar və göstəricilərin hesablanması alqoritmi dissertasiya işində şərh edilmişdir.

“Neft Daşları” yatağında DDÖ-nün əlavə dörd istismar quyusunun qazılması üçün yenidən qurulması layihəsinin əsas məqsədi qazılacaq əlavə quyuların qazmadan sonra abadlaşdırılması məqsədilə, mövcud sistemə qoşulmasıdır. Bir quyunun gündəlik neft hasilatı 10 ton/gündür, istismar əmsalı 0,977; 1 ton neftin satış qiyməti 289,32 man/ton, büdcə qiyməti 341,6 man/ton götürülmüşdür. Cəmi kapital qoyuluşu tikinti-quraşdırma işlərinə çəkilən xərclərdən, avadanlıqların alınması və sair xərclərdən ibarətdir. Yəni, “Neft daşları” yatağında DDÖ-nün əlavə dörd istismar quyusunun qazılması üçün yenidən qurulmasına (bahalaşma misalı nəzərə alınmaqla) 1002,15 min manat, o cümlədən: tikinti-quraşdırma işlərinin dəyəri (643,25 min manat), avadanlıqların dəyəri (6.08 min manat), sair işlərin dəyəri (352,82 min manat) təşkil edir. Qazılacaq quyuların tikinti qiyməti 6511,05 min manat, cəmi isə 7513,2 min manat investisiya tələb olunur.

Qeyd edək ki, aşağıda layihənin (daxili investisiya) texniki-iqtisadi əsaslandırılması modeli tərəfimizdən təklif edilmişdir. Layihənin iqtisadi əsaslandırılması əvvəlcə neftin layihə satış qiymətinə (289,32 man/ton) görə yerinə yetirilmişdir. Hesabatda $NVP < 0$ olan halda layihənin iqtisadi qiymətləndirilməsi həmçinin respublika büdcəsinin formalaşmasında neftin qəbul edilmiş büdcə qiyməti ilə (341,6 man/ton) həyata keçirilmişdir.

Həmçinin qeyd edək ki, burada investor kimi daxili investor (Neft Şirkətinin özü) qəbul edilmiş, ümumiyyətlə isə bütün hesabatlarda bu baza kimi müəyyən edilmişdir.

Layihələrin reallaşdırılması dövründə inflyasiya prosesləri baş verir və onun hesabatda nəzərə alınması pulun müvəqqəti dəyərə malik olması ilə izah olunur. Bununla əlaqədar olaraq təqdim olunan layihədə inflyasiya əmsalı $r = 5\%$, diskont norması isə $\beta = 10\%$ qəbul olunmuşdur.

Birinci variantda $NPV < 0$ olduğundan burada ödəmə müddəti (PBP) və daxili rentabellik indeksi (İRR) hesablanmamışdır. Ona görə də ikinci variant kimi neftin satışından alınan mədaxil büdcə qiyməti ilə (341 man/ton) hesablanmışdır. Apardığımız hesabat göstərir ki, sırf cari dəyər NPV müsbətdir, yəni 3487,22 min manat, ödəmə müddəti DPBP 6,4 il, daxili rentabellik norması İRR 20,7% təşkil edir. Bu ona dəlalət edir ki, neftin qiymətini Respublika büdcəsinin formalaşması səviyyəsində qəbul etdikdə hazırki layihə texniki-iqtisadi cəhətdən məqsədəuyğun və əlverişlidir. Beynəlxalq təcrübədə qəbul olunmuş

metodika ilə daxili investisiya qoyuluşunun iqtisadi səmərəliliyinin tam hesabı dissertasiya işində verilmişdir.

Neft sənayesində həyata keçirilən istənilən layihə ölkə iqtisadiyyatının inkişafına xidmət edir və bu mənada texnoloji dəyişikliyə yönəlmiş təqdim edilən layihə də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Neft sənayesi ehtimal səciyyəli sahədir və risklə bağlıdır. Mümkün risklərin qarşısının alınması, onun yumşaldılması tədbirləri də bütövlükdə dəyə biləcək ziyanın azaldılmasına yönəldilir. Aşağıda mümkün risklər və onların qiymətləndirilməsi, onun azaldılması tədbirləri tədqiq edilir.

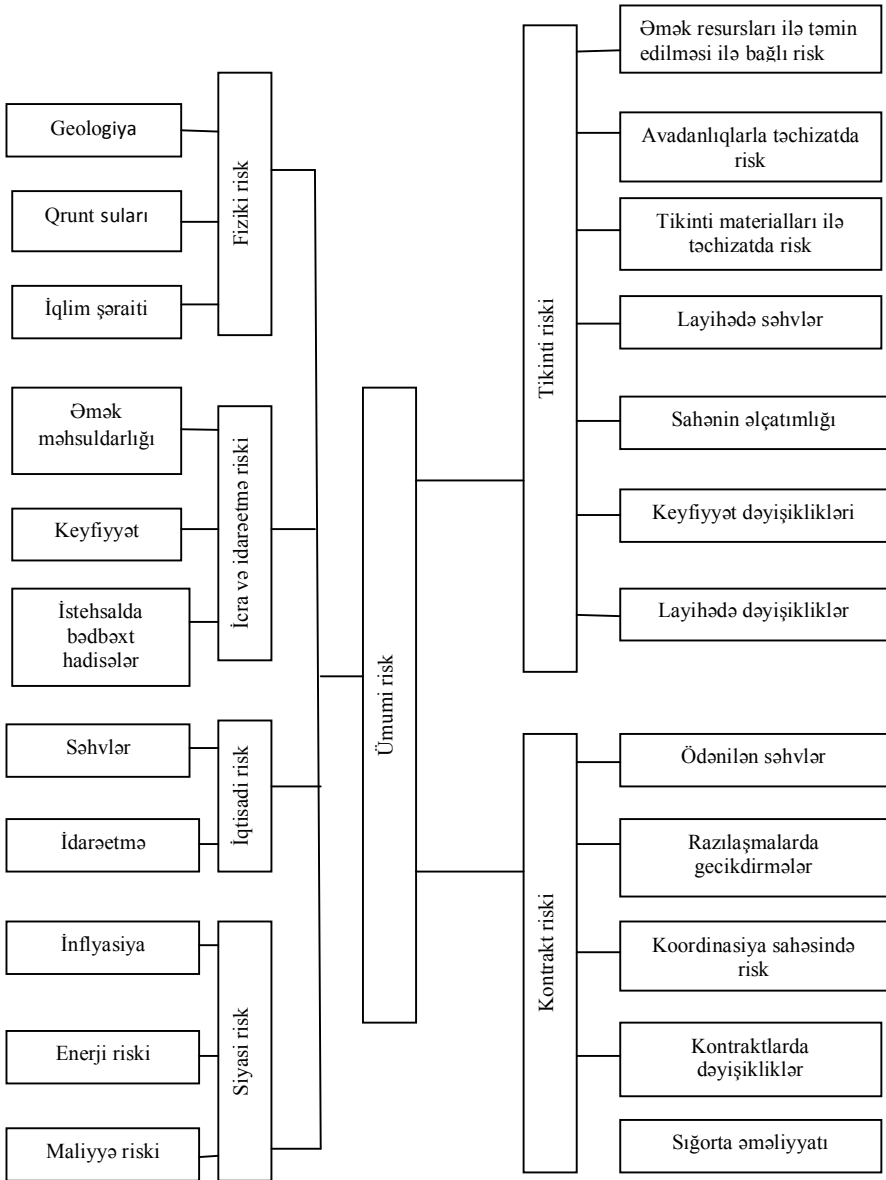
2. Riskin idarə edilməsinin ümumi modeli, investisiya layihəsi proseslərində risklərin kəmiyyət qiymətləndirilməsi və risklər matrisi verilmişdir.

Risk – istənilən mümkün hadisə və ya hərəkətdir. Belə ki, bu baş verdiyi halda şirkətin məqsədlərinə nail olunmasına mənfi təsir göstərə bilər və ya şirkətin strategiyasının icrasına maneəçilik törədə bilər. Risk baş verməsi ehtimalı və məsrəflərinin miqyası ilə səciyyələnir.

Layihə riski – şirkətin iri həcmli investisiya layihələri və birgə müəssisələrin idarə edilməsi üzrə layihələrin icra olunduğu zaman yaranan riskdir. Layihə riskləri yalnız layihənin icra müddəti ərzində mövcud olurlar. Risklərin idarə edilməsi metodologiyası özündə risklərin idarə edilməsi strategiyası, risklərin idarə edilməsi alətləri və üsullarını birləşdirir. Risklərin idarə edilməsi strategiyası aşağıdakılarla səciyyələnir: riskdən çəkinmə, riskin tənzimlənməsi və qarşısının alınması, riskin qəbul edilməsi, riskin ötürülməsi. Riskdən çəkinmə yüksək risklə səciyyələnən müəyyən hərəkətlərin edilməsindən, qərarların qəbul edilməsindən imtinanı nəzərdə tutur. Riskdən çəkinmə müstəsna itkilərin ötürülməsi üsuludur və yalnız riskə təsirin göstərilməsi ilə bağlı xərclər həddindən artıq yüksək olduqda, yaxud bu cür təsir mümkün olmadıqda, habelə riskin üçüncü şəxsə ötürülməsi qeyri-mümkün və ya qeyri-səmərəli olduqda istifadə olunur.

Riskin ötürülməsində riskin idarəetmə üsul və alətlərinə aiddir: risklərin idarə edilməsi zamanı struktur vahidləri arasında qarşılıqlı əlaqələr qaydasının sənədləşdirilməsi; struktur vahidlərinin rəhbərlərinin məsuliyyətinin müəyyənəşdirilməsi; maliyyə alətləri (sığortalanma, hecirlemə, müqavilələrdə xüsusi şərtlər). Aşağıda (sxem1) riskin idarə edilməsinin ümumi modeli tərəfimizdən verilmişdir.

Riskin idarə edilməsinin ümumi modeli

Qeyd: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Risklərin qiymətləndirilməsi ikiölçülü metrika əsasında həyata keçirilir. İstənilən aşkar olunmuş risk üçün iki xarakteristikanı müəyyən etmək vacibdir: baxılan dövrdə riskin reallaşma ehtimalı və risk reallaşdığı halda onun təsiri. Dissertasiyada bunları nəzərə alaraq ARDNŞ-də qəbul edilmiş “ehtimal şkalası”, “təsir şkalası”, ”risk səviyyəsi”nə aid xüsusi cədvəllər, riskin hesablanma alqoritmi verilmişdir.

Dörd ədəd istismar quyusunun qazılması üçün dərin dəniz özülünün tikintisi investisiya layihəsində risklərin elementlər üzrə qiymətləndirilməsinə baxılmışdır. Bu risk elementlərinə: metal konstruksiyaların qüsurları riski; konstruksiyanın qaynaq tikişlərinin qüsurları riski; metalkonstruksiya elementlərinin korroziyadan keyfiyyətsiz mühafizə riski; texnoloji boru kəmərlərinin hermatikliyinə pozulması riski; qazmada baş verən qəza riskləri və onun növləri daxildir.

Risklərin sıralanması ikiölçülü metrikanın yığılması prosedurasından ibarətdir və risk siyahılarının vahid qaydaya gətirilməsinə əsaslanır. Risklərin sıralanmasının əsas mexanizmi kimi adi bal sistemindən istifadə olunur. Risklərin sıralanması proseduru yekun risk qiymətlərindən başlayır: qiymətləndirmə mərhələsində hər bir riskə qoyulmuş bal əsasında ehtimal və nəticə bir-birini vurulur və riskin yekun qiyməti (və ya həssaslığı) alınır.

Gözlənilən itkilərin səviyyəsini qiymətləndirmək üçün əlavə göstərici-orta çəkili maliyyə qiyməti tətbiq olunur, bu göstərici risk hadisəsinin baş vermə ehtimalının (hesabatda ehtimalın müvafiq qiymətləri tətbiq olunur) və riskin maliyyə qiymətinin (hesabatda riskin maksimal maliyyə qiymətinin pulla ifadəsi tətbiq olunur) bir-birinə vurulması ilə alınır.

Aşağıda baxılan layihə elementlərində mümkün risklər verilmişdir:

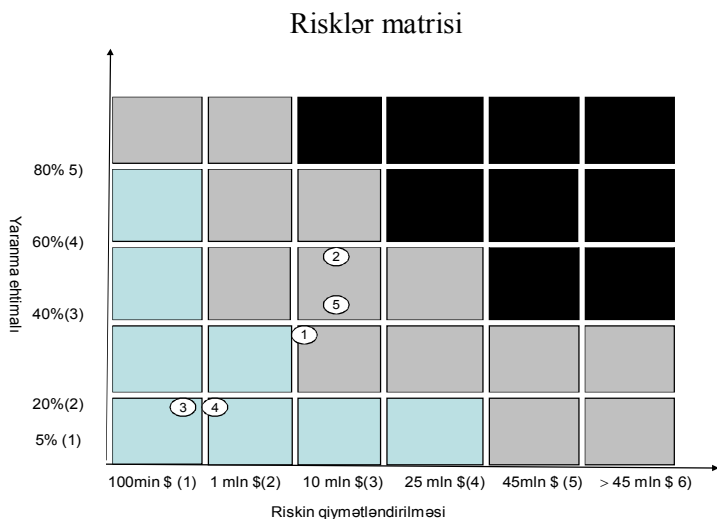
1. metal konstruksiyaların qüsurları riski (boruların yoxlanması zamanı səhvlər; konstruksiyanın əsas aparıcı elementlərinin ən kəsiyi sahəsinin azalması; dayaq konstruksiyalarının qalıq ayrılığı və sınaq yerləri; özülün tam və ya qismən dağılması);
2. konstruksiyaların qaynaq tikişlərinin qüsurları riski (qaynaq birləşməsinin çatları, axıradak qaynaq edilməmə (əridilməmə); qaynaq birləşməsində axın; qaynaq tikişinə birləşən əsas metalın təbəqələşməsi; qaynaq tikişinin düzgün olmayan birləşməsi və s.);
3. metalkonstruksiya elementlərinin korroziyadan keyfiyyətsiz mühafizə riski (xarici izolyasiyanın pozulması; əsas örtüyün bütövlüyünün pozulması; daxili korroziyanın inkişafı və s.);
4. texnoloji

boru kəmərlərinin hermatikliyinə pozulması riski (qazın və qaz-mayə fraksiyasının yayılması; ətraf mühitin çirklənməsi; yanma məhsullarının yaranması və s.); 5. Qazmada baş verən qəza riskləri və onun növləri (qazma kəməri ilə baş verən qəzalar; qazma alətinin tutulması ilə baş verən qəzalar və s.).

Hər hansı bir yeraltı tikintidə olduğu kimi, baxdığımız layihədə, yəni quyu tikintisində də, eləcə də yeraltı mühəndis kommunikasiyalarının çəkilməsi zamanı risklərlə bağlı müxtəlif texnoloji problemlərin gözlənilməz qəza hallarının yaranması mümkündür. Bu da öz növbəsində texnogen fəlakətlərə gətirib çıxarır, obyektin təhvil verilmə müddətini poza bilər, tikintinin bahalaşmasına səbəb ola bilər. Bütün yuxarıda sadalananlar dissertasiya işində geniş tədqiq və təhlil edilmiş, hər bir elementə aid mümkün risklər hesablanmışdır.

Tədqiqatın nəticəsi kimi aşağıda təhlil zamanı quyuların qazılması prosesindəki risklərin ümumiləşdirilmiş matrisi təqdim edirik. Buna başqa sözlə korporativ risklər xəritəsi də deyilir.

Diaqram

Qeyd: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

1. Metal konstruksiyaların qüsurları riski;
2. Konstruksiyanın qaynaq tikişlərinin qüsurları riski;
3. Metalkonstruksiya elementlərinin korroziyadan keyfiyyətsiz mühafizə riski;
4. Texnoloji boru kəmərlərinin hermetikliyinin pozulması riski;
5. Qazmada əmələ gələn mürəkkəbləşmələr və qəzalardan yarana bilən risklər.

Bunları nəzərə alaraq dissertasiyada risklərin minimumlaşdırılması üzrə tədbirlər və qabaqcıl təcrübə ümumiləşdirilərək “layihələndirmə”, “tikinti” və “istismar” istiqamətləri üzrə verilmişdir.

3. Konkret neftqazçıxarma müəssisəsinin timsalında innovasiyalı inkişaf və investisiya layihələri üzrə iqtisadi qərarların qəbulu yanaşması təklif edilmişdir.

Layihələrin Beynəlxalq qiymətləndirilməsi təcrübəsində qərarların qəbulunda aşağıdakı şərtləri ödəyən layihə əhəmiyyət kəsb edir:

- sırf cari dəyər müsbət ədəd olmalıdır, yəni $NPV > 0$;
- daxili rentabellik norması (İRR) bank stavkasından böyük olmalıdır;
- rentabellik indeksi ($Pİ$) vahiddən böyük olmalıdır, yəni $Pİ \geq 1$;
- ödəmə müddəti minimum olmalıdır.

Qeyd edək ki, layihələrin iqtisadi qiymətləndirilməsində iqtisadi qərarların qəbul edilməsi zamanı bir-birini təkzib etməyən variantlardan sırf cari dəyər (NPV) ən böyük olanı məqbul sayılır.

Günəşli neft-qaz yatağı Xəzərin Azərbaycan sektorunda Abşeron – Balaxanıyanı neftli-qazlı zonasının mərkəzi hissəsində məşhur “Neft Daşları” yatağından 12 km cənubi-şərqdə yerləşir. Günəşli qalxımı 1958-1963-cü illərdə aparılan seysmik-kəşfiyyat işləri nəticəsində aşkar edilmişdir.

“Neft Daşları” yatağında DDÖ-nün əlavə dörd istismar quyusunun qazılması üçün yenidən qurulması layihəsində bir neçə işlərin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Onlardan: quyuların istiqamətləndirici şaxtalarının quraşdırılması və bərkidilməsi; dörd ədəd quyu üçün yeni manifold bloklarının yığılması və texnoloji sistemə birləşməsi; quyuların çiləmə sisteminin və xidməti meydançasının yığılması; qazma avadanlıqlarının yerləşdirilməsi üçün tələb olunan konstruksiyaların quraşdırılması; qülləni layihə nöqtəsinə çəkən zaman kommunikasiya xətlərində dəyişikliklərin aparılması; korroziyaya qarşı mühafizə tədbirləri və s.

Cədvəl 1

İnvestisiya layihəsinin səmərəliliyinin hesablanması modeli (341,6 man/ton)

Göstəricilər	Ölçü vahidi	Cəmi	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1	2	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Cəmi kapital qoyuluşu (CC)	7513,2										
2	O cümlədən amortizasiya		751,32	751,32	751,32	751,32	751,32	751,32	751,32	751,32	751,32	751,32
3	Gündəlik neft hasilatı		40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
4	İllik neft hasilatı		14,26	14,26	14,26	14,26	14,26	14,26	14,26	14,26	14,26	14,26
5	1 ton neftin maye dəyəri		160,17	160,17	160,17	160,17	160,17	160,17	160,17	160,17	160,17	160,17
6	Neftin qaldırılmasına çəkilən xərc		2284,7	2284,7	2284,7	2284,7	2284,7	2284,7	2284,7	2284,7	2284,7	2284,7
7	1 ton neftin emal xərci		89,64	89,64	89,64	89,64	89,64	89,64	89,64	89,64	89,64	89,64
8	Emala çəkilən xərc		1278,64	1278,64	1278,64	1278,64	1278,64	1278,64	1278,64	1278,64	1278,64	1278,64
9	İstismar xərcləri (OC)		3563,34	3563,34	3563,34	3563,34	3563,34	3563,34	3563,34	3563,34	3563,34	3563,34

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
10	Cəmi xərclər	Min man		4314,66	4314,66	4314,66	4314,66	4314,66	4314,66	4314,66	4314,66	4314,66	4314,66
11	1 ton neftin satış qiyməti	Man /ton		341,6	341,6	341,6	341,6	341,6	341,6	341,6	341,6	341,6	341,6
12	Neftin satışından alınan mədaxil (GR)	Min man		4872,66	4872,66	4872,66	4872,66	4872,66	4872,66	4872,66	4872,66	4872,66	4872,66
13	Vergi çıxılan mədaxil	Min man		557,99	557,99	557,99	557,99	557,99	557,99	557,99	557,99	557,99	557,99
14	Mənfəət vergisi (IT)	Min man		111,6	111,6	111,6	111,6	111,6	111,6	111,6	111,6	111,6	111,6
15	Nəğd pul axımı CF	Min man		446,4	446,4	446,4	446,4	446,4	446,4	446,4	446,4	446,4	446,4
16	İnflyasiyanı (5%) və diskontu (10%) nəzərə almaqla nəğd pul axımı	Min man		425,86	406,66	387,92	370,51	353,99	337,47	322,3	308,01	293,73	280,78
17	Sırf cari dəyər NPV	Min man		425,86	832,52	1220,44	1590,94	1944,93	2282,41	2604,7	2912,71	3206,44	3487,22
18	Ödəmə müddəti PBP	Il	6,4										
19	Daxili rentabellik norması IRR	%	20,7										

Qeyd: Müəllif tərəfindən təklif edilmişdir.

Layihənin iqtisadi əsaslandırılması əvvəlcə neftin layihə satış qiymətinə görə yerinə yetirilmişdir. Əsaslandırma həmçinin başqa qiymətlərlə də həyata keçirilə bilər. Hesabatda $NPV < 0$ alındığı üçün layihənin iqtisadi qiymətləndirilməsi həmçinin büdcənin formalaşdırılmasında neftin qəbul edilmiş büdcə qiymətləri ilə (341,6 man/ton) həyata keçirilmişdir.

“Günəşli” yatağı Azərbaycanın neft sənayesində özünə məxsus yer tutur və “Azneft” İB neft yataqları arasında hasilata görə bu yatağın payı 60%-dən çoxdur.

Yatağın işlənmə layihəsinin iqtisadi əsaslandırılması Beynəlxalq təcrübədə qəbul olunmuş metodiki yanaşmaya əsasən yerinə yetirilir. Bu yanaşmanın əsas prinsiplərindən biri “pulun müvəqqəti dəyərə malik olmasıdır”. İqtisadi əsaslandırmada aşağıdakı şərtlilər qəbul olunmuşdur:

- 1). 1 ton neftin maya dəyəri 29,55 man/ton
- 2). 1000 m³ qazın maya dəyəri 28,58 man / 1000 m³
- 3). 1 ton neftin satış qiyməti 289,32 man/ton
- 4). 1000 m³ qazın satış qiyməti 39,50 man / 1000 m³
- 5). 1 ton neftin emal maya dəyəri 89,60 man/ton
- 6). laylara süni təsir xərcləri 0,27 man / ton
- 7). 1 metr keçidin qiyməti 3037 man.

Beynəlxalq təcrübədə layihələrin qiymətləndirilməsi bir sıra göstəricilər vasitəsilə həyata keçirilir: istismar xərcləri (OC), kapital qoyuluşu (CC), nəgd pul axını (CF), sırf cari dəyər (PVN), daxili rentabellik norması (İRR), rentabellik indeksi (PI), ödəmə müddəti (PBP), diskontlaşdırılmış ödəmə müddəti (DBP).

“Günəşli” yatağının innovasiyalı inkişafı və investisiya layihəsi üzrə iqtisadi qərarların qəbulu üçün tərəfimizdən iki variant yerinə yetirilmiş, bu variantlar bir-birindən çıxarılan mayenin, neftin, qazın miqdarı, vurulacaq mayenin miqdarı, yeni innovasiya texnologiyaları və qazılacaq quyuların sayı ilə fərqlənilir.

Qeyd edək ki, dissertasiya işində bu layihənin iqtisadi qiymətləndirilməsi tam şəkildə həyata keçirilmiş, burada isə bu layihə və alınan nəticələr haqqında qısa məlumat verilir.

Birinci variant baza variantı kimi qəbul edilmiş və burada yatağın istismarı mövcud quyu fonduna müvafiq olaraq həyata keçirilir. İşlənmə dövründə (2013-2040-cı illər) quyu fondu 178-22 arasında dəyişir. Bundan başqa hesabatda 1 ton neftin emal xərcləri 89,64 t/man qəbul

edilmişdir. Yataq mövcud quyu fondu ilə istismar edildiyindən burada kapital qoyuluşu nəzərdə tutulmamış, ancaq quyuların və infrastrukturun amortizasiyası şəklində nəzərdə tutulmuşdur. Hesabat 10%-lik və 11%-lik diskont norması əsasında həyata keçirilməlidir. Yatağın işlənməsi dövründə sırf cari dəyər (NPV) 3877 mln manat, rentabellik indeksi (PI) isə 2,2 olmuşdur. Yəni $NPV > 0$, $PI \geq 1$ şərti ödənilmişdir. “Günəşli” yatağının işlənmə layihəsinin ikinci variantında mövcud quyu fondundan başqa yeni quyuların innovasiya texnologiyaları ilə qazılması ilə hasilatın intensivləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Belə ki, 2013-2018-ci illərdə 39 yeni istismar quyusunun qazılması əlavə neft hasilatının alınması ilə inkişaf strategiyasının reallaşdırılması həyata keçirilir. Bu quyuların qazılmasında yeni innovasiya texnologiyalarından istifadə edilir və 343,5 milyon manat kapital qoyuluşu nəzərdə tutulur.

“Günəşli” yatağının işlənmə layihəsinin ikinci variantının reallaşması nəticəsində işlənmənin bütün dövründə sırf cari dəyər $NPV = 4592$ mln manat, rentabellik indeksi (PI) isə 2.2 olmuşdur, yəni $NPV > 0$, $PI \geq 1$ şərti ödənilmişdir.

Variantların müqayisəsi göstərir ki, I variantda işlənmənin sonuna qədər 46,8 mln ton, II variantda isə 58,4 mln ton, daha doğrusu, 11,6 mln ton çox (və ya 24,8%) neft hasil ediləcəkdir.

Variantların sırf cari dəyərə (NPV) görə müqayisəsi də II varianta daha çox üstünlük verir. Belə ki, “Günəşli” yatağının işlənməsi dövründə (2013-2040-cı illər), I variantda sırf cari dəyər $NPV = 3,9$ mlrd manat, ikinci variantda isə $NPV = 4,6$ mlrd manat, yəni 0,7 mlrd manat və ya 17,9% çoxdur. Qeyd olunduğu kimi, II variantda, həmçinin əməyin, istehsalatın düzgün təşkili, innovasiyanın tətbiqi də öz əksini tapmışdır. Bu layihə həmçinin Neft Şirkətinin daxili investisiyası hesabına reallaşmışdır.

Beləliklə, yuxarıdakıları yekunlaşdıraraq qeyd edirik ki, neftqazıxarma müəssisəsinin innovasiyalı inkişafı layihəsinin reallaşdırılması kapital və istismar xərclərini artırsa da, ümumilikdə hasil edilən və reallaşdırılan məhsul həcmının yüksəlməsi ilə nəticələnmişdir ki, bazar münasibətləri şəraitində bu mühüm amillərdəndir. Həmçinin bu işlənmə variantlarının reallaşdırılması, onların müqayisəsi belə layihələrdə qəbul edilmiş sırf cari dəyər (NPV) göstəricisinə görə həyata keçirilir, tətbiq üçün II variantın qəbul edilməsi barədə texniki-texnoloji və iqtisadi qərar qəbul edildi. Bütün bunlar isə investisiya fəaliyyətinin

idarə edilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi və düzgün qərarların qəbulunu zəruri edir ki, bu da sonrakı bölmədə tədqiq olunur.

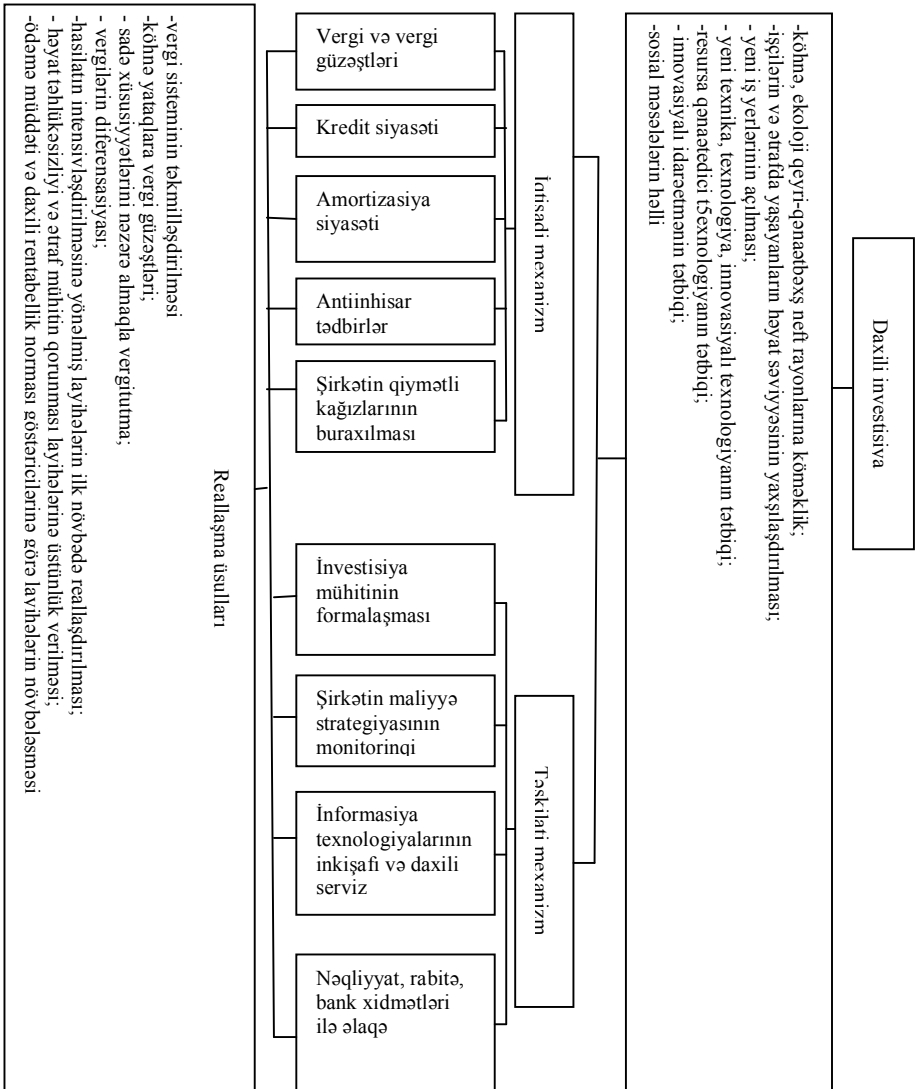
4. Neftqazçıxarmada daxili investisiyanın cəlb edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmi və onun reallaşma üsulları təklif edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, “investisiya fəaliyyəti” məfhumuna baxılması investisiya fəaliyyətinin idarə edilməsi mexanizminin qurulmasının məzmun və prinsiplərini formalaşdırmağa imkan verir. Bütün bunlar bazar münasibətlərinin tam hüquqlu subyekti olan, investisiya sahəsində sərbəst qərar qəbul edən, onun maliyyə nəticələri üçün tam məsuliyyət daşıyan müəssisənin fəaliyyəti ilə şərtlənir. Bununla əlaqədar olaraq müəssisələrdə investisiya prosesinin idarəetmə mexanizminin fəaliyyəti ardıcıl olaraq investisiya strategiyası və investisiya proqramlarının işlənməsi, dövlətin investisiya siyasəti çərçivəsində ayrı-ayrı investisiya layihələrinin reallaşdırılması ilə həyata keçirilir. Qeyd olunmalıdır ki, investisiya fəaliyyətinin idarə edilməsi mexanizmi özündə istehsal, maliyyə və risk-menecmenti birləşdirən kompleksdir.

Aşağıda (bax:sxem 2) tərəfimizdən neft sənayesində daxili investisiyanın cəlb edilməsi və istifadə edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmi təklif edilmişdir.

Sxem 2-dən görüldüyü kimi Neft Şirkətində daxili investisiyanın idarə edilməsi bir sıra məsələlərin həllini nəzərdə tutur. Bu məsələlər şirkətin daxili maliyyə mənbələri hesabına insanların həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması, yenidənqurma işlərinin həyata keçirilməsi, yeni iş yerlərinin açılması, yeni texnika və texnologiyanın, innovasiyalı texnologiya və innovasiyalı idarəetmənin tətbiqini nəzərdə tutur. Sxemdə bu və ya digər işlərin həyata keçirilməsinin iqtisadi və təşkilati mexanizmi göstərilmişdir. Həmçinin bu mexanizmlərin təcübədə reallaşdırılması üsulları da tərəfimizdən təklif edilmişdir. Bu üsulların reallaşdırılması Neft Şirkətində daxili investisiyanın cəlb edilərək həyata keçirilməsini, bu zaman isə “aşağıdan - yuxarıya” istehsal prosesində, investisiyanın idarə edilməsində düzgün idarəetmə qərarlarının qəbulunda prioritet istiqamətləri müəyyən etməyə imkan verir.

Daxili investisiyanın cəlb edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmi

Qeyd: Müəllif tərəfindən tərtib olunub.

ARDNŞ-i şaquli inteqrallaşmış şirkətdir, dünyanın bir sıra ölkələrində iri həcmli investisiya layihələri həyata keçirir. Dünyanın aparıcı maliyyə qurumları, bankları ilə iş birliyi yaratmış ARDNŞ-də maliyyə strategiyası qəbul edilmişdir. Bu strategiyaya müvafiq olaraq daxili mənbələr hesabına maliyyələşən investisiya layihələrinə bəzi məhdudiyətlər qoyulmuşdur. Belə ki, dəyəri on milyon manatdan yuxarı olan layihələr xüsusi nəzarətdədirlər və onlar texniki-iqtisadi cəhətdən qiymətləndirilərkən bu layihələrdə investisiyanın ödəmə müddəti və daxili rentabellik normaları hesablanır, Şirkətin nəzdindəki Maliyyə Strategiyası Komissiyasına təqdim edilir. Bu Komissiya layihənin yuxarıdakı məhdudiyələrinin monitorinqini həyata keçirir və bundan sonra onun reallaşdırılmasına icazə verilir.

Qeyd etmişdik ki, Azərbaycanda istismar edilən yataqların böyük əksəriyyəti işlənmənin son mərhələsindədir. Bu mərhələ üçün maye həcmnin artması, neftin ilbəl azalması, təmirlər sayının çoxalması, məhsul vahidi xərclərinin artması səciyyəvidir. Bir sıra yataqlar 150 ildən çoxdur istismar edilirlər, əsas fondlar fiziki və mənəvi cəhətdən aşınmışlar. Məhz belə yataqlarda verginin differensial qiymətinin tətbiqi və sürətli amortizasiyasının həyata keçirilməsi bu sahədə istehsal səmərəliliyinin yüksəldilməsinə səbəb olardı.

Yuxarıdakıları yekunlaşdıraraq qeyd edirik ki, daxili maliyyə mənbələri hesabına investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi neft sənayesində texniki-texnoloji-innovasiyalı inkişafa zəmin yaradır. Onların bəziləri haqqında yuxarıda qeyd etmişdik. Təbiidir ki, bir tədqiqat işində daxili investisiyanın, onun tətbiq obyektlərinin bütün istiqamətlərinə toxunmaq mümkün deyildir. Bununla belə təqdim olunan işdə bu sahədə alınan nəticələr göstərdi ki, daxili investisiyalar və onların tətbiqi istiqamətində ehtiyatlar mövcuddur və onlardan istifadə neftqazçıxarmada istehsal səmərəliliyini artırardı.

Tədqiqatın əsas məzmunu müəllifin çap edilmiş aşağıdakı elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Əhmədova T.M. Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsində investisiya fəaliyyətinin rolu /Sumqayıt şəhəri və Azərbaycanın sosial regionunda enerjetikanın inkişafı, Respublika elmi konfransının materialları, Sumqayıt, 2008, s.138-139

2. Əhmədova T.M. Neft və qaz sənayesi müəssisələrinin perspektiv inkişafı. // AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu, Elmi əsərlər, B, 2010, №1, s. 297-300

3. Əhmədova T.M. Azərbaycanda investisiya mühitinin stimullaşdırılmasının dövlət tənzimlənməsi. /Doktorantların və gənc tədqiqatçıların 14-cü Respublika elmi konfransının materialları. Bakı, 2010, s.96-97

4. Əhmədova T.M. Müəssisələrə investisiya qoyuluşları və onun dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin zəruriliyi. /Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, “Doktorantların və gənc tədqiqatçıların 16-cı respublika elmi konfransının materialları, B, 2012, s.211-214

5. Əhmədova T.M. İntestisiya cəlbediciliyi və onun qiymətləndirilməsi /”İnnovasiya yönümlü inkişafın sosial-iqtisadi problemləri” Beynəlxalq elmi konfransının materialları, Sumqayıt, 2012, s. 25-28

6. Əhmədova T.M. İntestisiya layihələrinin işlənməsi dövründə onun təhlilinin aparılmasının zəruriliyi / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların “17-ci respublika elmi konfransının materialları”, 2013, 1-ci cild, s. 247-248

7. Əhmədova T.M. İntestisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi meyarları. // AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu, Elmi əsərlər, 2013, №2, s. 137-142

8. Əmirov İ.B., Əhmədova T.M. İntestisiyalar iqtisadi inkişafın mənbəyi kimi //AMEA-nın xəbərləri, İqtisadiyyat elmləri seriyası, B, Elm, 2009, №3, s.198-200

9. Əmirov İ.B., Əhmədova T.M. Uğurlu neft və qaz strategiyası //AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu, Elmi əsərlər, B, 2011, №3, s. 354-359

10. Qasımova Z.M., Əhmədova T.M. İntestisiya layihələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin metod və üsulları // Sumqayıt Dövlət Universiteti, Elmi Xəbərlər , Sosial və humanital elmləri bölməsi, 2013, №2, s-74078

11. Pirverdiyeva S.A., Qasımova Z.M., Əhmədova T.M. Azərbaycanda innovasiya siyasəti və onun təkmilləşdirilməsində informasiya təminatının rolu // AMEA, Azərbaycanın Müstəqilliyinin bərpaasının 20 illiyinə həsr olunmuş “Ölkə iqtisadiyyatının inkişafında elmi innovasiyanın rolu” Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları B, 2011, s. 470-472

12. Сафаров Г.А. Ахмедова Т.М. Сущность, экономическая оценка и управление риском в нефтяных проектах. // Вопросы экономических наук, Москва, 2010, №4, с. 95-100.

13. Əhmədova T.M. Azərbaycanca neftqazçıxarmanın müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri, "Əsrin müqaviləsi" Heydər Əliyevin Yeni Neft Strategiyasıdır Respublika Elmi konfransının materialları, Sumqayıt-2014, səh-211-213

14. Əhmədova T.M. Neftqazçıxarmada daxili investisiyanın idarə edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin təkmiləşdirilməsi, Azərbaycan Neft təsərrüfatı, Elmi texniki və istehsalat jurnalı, Bakı-2014, səh. 58-61

15. Əhmədova T.M. Neftqazçıxarmanın innovasiya inkişafında vergi sisteminin rolu, Azərbaycan Vergi Jurnalı, Beynəlxalq resenziyalı elmi jurnal, Bakı 2014, səh. 137-145

16. Ахмедова Т.М. Пути улучшения инвестиционного обеспечения технологических изменений в нефтегазодобывающей промышленности, г.Москва, Ленинский просп.30, г. Саратов, просп. Энтузиастов. 43, səh. 355-359

17. Əhmədova T.M., Qasıмова Z.M. İnvestisiya və biznes fəaliyyətində riskin idarəedilməsinin rolu, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Sumqayıt Dövlət Universiteti, Elmi xəbərlər (sosial və humanitar elmlər bölməsi), cild 11, №1, Sumqayıt-2015, səh. 74-79

18. Əhmədova T.M. Neft sənayesində əsas istehsal fondlarından istifadənin yaxşılaşdırılması yolları, "Azərıtifaq" Azərbaycan Kooperasiya Universiteti , "Kooperasiya" elmi-praktiki jurnal, №2 (37), 2015, səh.80-84

Тарана Муталлим кызы Ахмедова

Совершенствование организационно-экономических механизмов управления инвестиционного процесса в нефтегазодобыче

Аннотация

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, выводов и списка использованной литературы.

Во введении обоснована актуальность выбранной темы указаны уровень изученности проблемы в экономической литературе, цели и задачи объекты и предметы, теоретико-методологические основы исследования, информационная база исследования ее научная новизна, практическое значение работы, первичная апробация и применение выводов и т.д.

В первой главе диссертационной работы, которая называется «Теоретико-методологические аспекты управления инвестиций в нефтегазодобыче» исследуются теоретические основы управления инвестициями в добыче нефти и газа, вложение инвестиций в нефтегазодобычу и их методологические подходы изучения организационных механизмов.

В второй главе диссертационной работы которая, называется «Анализ современного положения управления внутренних инвестиционных вложений в нефтегазодобыче Азербайджана и качественная оценка проектов» исследуются современное состояние нефтегазодобычи и инвестиционных вложений, перспективы ее развития, критерии оценки инвестиционных проектов и ее характерные особенности, инвестиционное обеспечение технологических изменений в нефтегазодобыче и вопросы ее реализации.

В третьей главе, которая называется «Оценка рисков в реализации проектов в нефтегазодобыче Азербайджана и совершенствование организационно-экономического механизма управления инвестиционных процессов» рассматриваются вопросы оценки рисков в инвестиционных проектах, инвестиционное развитие предприятий нефтегазодобычи и принятия экономических решений по инвестиционным проектам, а также вопросы совершенствования организационно-экономических механизмов управления инвестиционной деятельности.

Диссертационная работа завершается выводами и предложениями и списком использованной литературы.

Tarana Mutallim Axmedova

SUMMARY

**he improvement of the economical mechanism
of running investment process in oil and gas extraction**

Dissertation work consists of introduction, three chapters, result and the list of references. The urgency of the subject is grounded in the introduction and the level of studying the problem in economic literature, the aim and object of the investigation, the object and predimet, methodological and theoretical basic, the method of investigation, information base of investigation, scientific innovation of investigation, practical importance of the work, first approbation of the work, implementation of the results and etc. are shown in the introduction.

In the first chapter “Theoretical-methodological aspects of investment managing in oil-gas rxttraction” the methodological basis of investment, the aspects of attractive (drawn) investment and the characters of forming oil and gas extraction are investigated.

In the second chapter “Analyzing the modern condition of domestic investment managing and evaluating the quality of projects” the modern condition and increasing perspectives of forming investment, the characters and the measures of assessment investment projects, providing investment of technological change and its realizing problems are investigated.

In the third chapter “Evaluating risks in realization of projects in oil-gas extraction of Azerbaijan and improving the organizing-economic mechanisim of investment process” – estimating the risks in the project of investment, innovative development of oil and gas enterprise, and receiving economical decision on investment project, the improvement problems of organizing-economical mechanism in running investment activation are investigated.

Dissertation work ends with result, new orders and the references.

